ROMAN HOLEC

Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről[1]

A mai, szinte tragikusan meghasadt magyar társadalom számára a történelem és jelképei fontos egyesítő szereppel bírnak. A kiválasztott történelmi személyiségek és események mozgósítani és integrálni tudnak, amire lassan már a két (legújabban három) egymással szembenálló politikai tábor egyike sem képes. Ebből következően a történelemnek és a történelmi műveltségnek hagyományosan rendkívüli figyelmet szentelnek Magyarországon. Még a politikai vezetők is, akik éppen a történelemben találják meg és vele pótolják mindazt, ami a gazdasági problémák és kibékíthetetlen ellentétek miatt frusztrált társadalomnak hiányzik. A múltba való menekülés hagyományos – és az egyetlen olyan – eszköz, amely lehetővé teszi, hogy még ma is közvetlenül szólítsák meg az embereket, és főleg hogy kifelé, a saját, magyar államukon kívülre fordítsák a figyelmüket. Természetesen vannak különbségek abban, hogy ezt mennyire erőltetik, és milyen következtetéseket vonnak le belőle. Az eredmény azonban egy „történelembe belebetegedett" társadalom, amelyre nagy súllyal nehezedik saját múltja, és amelyben a történelem nagyságára való büszkeség keveredik a történelmi vereségekből, sérelmekből és a kiúttalanságból eredő traumákkal. Annak ellenére beszélek „a történelembe belebetegedett" társadalomról, hogy szemlátomást Magyarországon is egyre kisebb a történelem iránti érdeklődés, különösen a fiatalok körében. Mindazonáltal mégis egy teljesen más síkról van szó, mint Szlovákiában.[2]

Különösen az utolsó évszázad teszi a magyarokat a közép-európai térség legnagyobb „lúzereivé". Traumatizálja őket az a körülmény, hogy közeli múltjukban az egyik történelmi vereség éri a másikat, amiket saját történelmi mulasztásaik sora egészít ki. A magyarok önreflexiója – anélkül, hogy azt a sérelem, sőt a reváns és az „igazságos" jóvátétel érzete vagy a mentség keresése motiválná – nagyon ritka. Ezért is beszélnek inkább mások mulasztásairól a holokauszt, a háború utáni vad, önkényes kitelepítések vagy a szomszédok elleni atrocitások kapcsán, és nem fogadják el, hogy ezek az –

1. Jelen cikk 2010 tavaszán íródott *(Historický časopis*, 58. évf. [2010] 2. sz. 291–312. p.), így az akkori helyzetet tükrözi. Köszönöm Pótó Jánosnak a segítségét, amelyet a szöveg végső magyar változatának elkészítéséhez nyújtott. – a ford. megj.
2. Holec, Roman: Na čo sú nám dejiny? Aké dejiny potrebujeme? [Mire jó a történelem? Milyen történelemre van szükségünk?] *História*, 8. évf. (2008) 1. sz. 41–44. p.; Holec, Roman: Befejezés nélküli bevezetés – avagy elmélkedés bevezetés helyett. In Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*. Budapest, Terra Recognita Alapítvány, 2008, 11–17. p.

egyébként megbocsáthatatlan – lépések gyakran csupán a korábbi magyar atrocitásokra, törekvésekre vagy tragikus intézkedésekre való reakciók. Ennek következtében inkább senki sem veszi észre, hogy mi előzte meg az egyes mulasztásokat, vagy azokat kiegyensúlyozatlanul, illetve a másik iránt jóval kritikusabban értelmezik. A kettős mérce ilyen alkalmazása rövidlátó gyakorlat, és végzetesen eltorzítja a köztudatot és a történeti emlékezetet. Itt ugyanis szándékosan ápolják a negatív sztereotípiákat a másikról, míg a saját tévedések és mulasztások – nem egy esetben az előbbiek okai – az érdeklődés perifériájára szorulnak vagy a szőnyeg alá söprik őket. Nem csoda, hogy a magyar történelem (és a szekrények) tele vannak csontvázakkal…

A szelektivitás a terminológiára is jellemző. Amit másoknál agressziónak nevezünk, azt saját magunk esetében különféle okokkal leleményesen megmagyarázzuk, az említett kifejezést pedig inkább kerüljük. Amit másoknál fasizmusnak hívunk – ami implicite tartalmazza az azt kísérő minden szörnyűséget is –, azt saját magunknál eufemisztikusan korlátozott demokráciának (diktatúrának) stb. nevezzük, mivel a fasizmusnál minden más jobban hangzik. Ha egy lehetséges összehasonlításból rosszabbul jönnénk ki, akkor inkább nem hasonlítunk össze. Ez a kritikátlan „rajongói" hozzáállás (ami alatt az oly gyakran használt „magyar optika" vagy „magyar nézőpont" fogalmát értem) egyszerre terméketlen és torzító hatású.

Éppen az késztetett e sorok megírására, hogy az efféle jelenségek egyre gyakrabban fordulnak elő a magyar történetírásban, főképp a tudományos-ismeretterjesztő, azaz a legszélesebb nyilvánosságnak szánt alkotásokban. Ezeknek a jelenségeknek az éltetői ugyanis nem valamiféle dilettáns történészek, hanem nem egy esetben a legnevesebb történeti intézmények elismert munkatársairól vagy a magyar történészek legfiatalabb nemzedékéről van szó, akik belemennek ebbe a játékba. Itt is látok különbséget a magyar és szlovák szélsőségek között.

Az említett szelektív hozzáállás példája az egyébként kiváló és neves történeti folyóirat, a *Rubicon* 2009. májusi száma. Lapjain tulajdonképpen hatvan év után először(!) foglalkoznak a történészek szakszerűen a Délvidéken 1941–1944/45 között történt eseményekkel, mindenekelőtt a szerb civil lakosság elleni magyar atrocitásokkal, a háború végén pedig a szerbek hasonló, magyarellenes bosszújával. Az utóbbiakat már viszonylag alaposan feldolgozták, igaz, időnként nem érzelemmentesen és változó színvonalon. Míg az említett *Rubicon*ban kiváló írás olvasható Pihurik Judittól a saját mulasztásokról *Hideg napok* címmel (Cseres Tibor regénye alapján, amely az események mindeddig egyetlen, a hatvanas évek elejéről származó, kifejezetten szépirodalmi jellegű feldolgozása),[3] a következő szöveg a szerb bosszúállásról jellemzően a *Még hidegebb napok* címet viseli.[4] Nyilván, hogy kitűnjön a „minőségi" különbség a kölcsönös öldöklésben. Valamennyi brutális cselekmény ábrázolására természetesen csak magyar szerzők kaptak lehetőséget.[5] Még jobban mutatja ezt a szelektív megközelítést

3. Pihurik Judit: Hideg napok. Délvidék 1941–1944. *Rubicon*, 20. évf. (2009) 5. sz. 20–29. p. Cseres Tibor művét számos nyelvre lefordították, elsősorban a szomszédos országok nyelveire. Könyve 1978-ban megjelent a prágai Odeon kiadó gondozásában is.
4. A. Sajti Enikő: Még hidegebb napok. Megtorlás a Délvidéken. *Rubicon*, 20. évf. (2009) 5. sz. 30–38. p.
5. A már említett Pihurik Judit és A. Sajti Enikő mellett Gulyás László, Forró Lajos, Matuska Márton és Sebők László. A szövegeket magyar visszaemlékezések illusztrálják bőséges mértékben.

a terjedelem: a saját és a szerb mulasztásoknak szentelt oldalak aránya 10 : 23 – a másik bűnei „javára" –, továbbá a későbbi etnikai tisztogatások és a magyarok második világháború utáni fogyásának taglalása.

Figyelemre méltó, hogy több évtizedes hallgatás után a témát nyomban egy másik elismert magyar tudományos-népszerűsítő történeti folyóirat, a *História* is felfedezte 2010/1–2-es szerb–magyar számában. Itt *Mit tudunk a „még hidegebb napokról"* cím alatt ismét A. Sajti Enikő szólalt meg. És ismét a szerb álláspont nélkül. Egy esszéjellegűre hangolt szövegben (egy 2009-es szabadkai rendezvényen megtartott előadásról van szó) a szerb–magyar atrocitásokat Glatz Ferenc is érintette. Mindkét említett írásban a mérleg egyik serpenyőjére a magyarok által meggyilkolt 3340 fő (ebből 2250 szerb) kerül, míg a másikra a szerbek által megölt 20 000 magyar (nem beszélve arról, hogy a magyar közvélekedésben lassan már kétségek nélkül rögzül a 40 000 magyar áldozat). Miközben a szerb források továbbra is „csupán" 5000-ről szólnak. Glatz érzelmektől átitatott felszólalásában – amely írásos formájában is megőrizte élőbeszéd stílusát – ugyan szó esik a „szerb nacionalizmusról" és a „magyar érzéketlenségről", de a szerző alapjában véve igyekszik megszabadulni a kollektív bűnösség örökségétől és a kölcsönös vádaskodástól, és párbeszédre szólít fel a „hideg" és „még hidegebb" napokról is. Mivel, ahogy helyesen megjegyzi, az embernek el kell borzadnia a kölcsönös mészárlások részletei láttán – miközben a történészek férfiasan hallgatnak.[6] Ezek Glatz szavai, amelyekkel csak egyet lehet érteni.

Az említett szerb esethez hasonló kettős mércét – ahol egyrészt sok dologról hallgatnak, másrészt az elvárt „magyar nézőpont" révén a találgatások és az érzelmek is jól szolgálják a közvélemény megdolgozását – lehet látni a *Rubicon* egy régebbi, a második világháború alatti Szlovák Köztársaságnak szentelt 2008-as számában is. A lapszámnak már a borítóján az áll: *Egy fasiszta bábállam, Szlovákia 1938–1945*, noha a szlovák államban uralkodó viszonyokhoz és annak politikai gyakorlatához kellően kritikusan viszonyuló mai szlovák szakirodalom sem használja ezt a kifejezést. Egyszerűen azért nem, mert ha megnézzük a fasizmus bármilyen tipológiáját, Szlovákia ezen időszakának totalitárius rendszere nem felel meg a fasizmus ismérveinek, és inkább a totalitárius rendszer egy sajátos szlovák verziójáról[7] van szó. Janek István szerint a szlovák állam Csehszlovákia – Közép-Európa „beteg embere" – romjaiból, felbomlásának „végső stádiumában" jött létre, és „az első önálló szlovák államot egyfajta (klerikál)fasiszta országnak és a náci Németország bábállamának minősíthetjük".[8] Míg az utolsó négy szóval azonosulni lehet, az első két állítással kapcsolatban komoly fenntartások merülhetnek fel. A „bomlás egyes stádiumainak" okai ugyanis nem belülről fakadtak, és nem is az ország „betegségének" megnyilvánulásai voltak. Csehszlovákiának ugyan voltak hibái, de rendelkezett a kezelésükhöz szükséges meg-

6. Glatz Ferenc: Szerb–magyar történelmi repertórium. *História*, 32. évf. (2010) 1–2. sz. 58–61. p.; A. Sajti Enikő: Mit tudunk a „még hidegebb napok"-ról? *História*, 32. évf. (2010) 1–2. sz. 37–43. p. Glatz Ferenc szövege pontosan: „És a történetírás hallgat."
7. A szlovák szakirodalomban „lyukas totalitarizmus" – a ford. megj.
8. Janek István: Egy fasiszta bábállam. Szlovákia 1938–1945. *Rubicon*, 19. évf. (2008) 4. sz. 5. p. A 13. oldalon Vojtech Tuka és Alexander Mach szélsőségességéről van szó, akik „az ország teljes fasizálását" és a németeknek való alávetését akarták elérni.

felelő demokratikus mechanizmusokkal is (eltérően például a két világháború közötti Magyarországtól). A tipológiakísérlet – az állítás közepén – a marxista címkét idézi, amely mellől csak a hírhedt „úgynevezett" melléknév hiányzik.

Másfelől érdekes, hogy a magyar szakirodalomban a Horthy-rendszert nem nevezik fasisztának, sőt nagyfokú érzékenységgel viszonyulnak ehhez a jelzőhöz. Joggal. Igaz, már kevésbé jogos a Horthy-rendszert a zsidókhoz való viszonyulás tekintetében egy csoportba sorolni Csehszlovákiával. Badarság ez még akkor is, ha 1974-ben állítólag Josef Kolejka mondta.[9] Egy ilyen állítás egyrészt teljesen a levegőben lóg, másrészt pedig elegendő szakértője van a két háború közötti Magyarországnak (és Kolejka biztosan nem tartozik közéjük), de az is bámulatos, hogy miképp tud egy ilyen gondolat túlélni a magyar közegben több mint 35 évet! Míg az egyik országban a zsidóságnak olyan zsidóellenes törvényekkel kellett együtt élnie, amelyeknek elfogadásuk idejében Európában sehol máshol nem volt párjuk, a Csehszlovák Köztársaságban a zsidók aktív módon részt vettek a politikai és gazdasági életben. A nem egyforma mérce használata azonban kedvelt eljárás, amire még többször is rámutatok. Ráadásul a Szálasi-rendszerhez csak nehezen található szlovák párhuzam.[10]

A háború alatti Szlovákia jellemzése során az említett „szlovák" *Rubicon*ban helyet kapott a holokauszt, a Hlinka-gárda, egyes személyiségek (Tukánál kikerülve azt a ma már bizonyított tényt, hogy együttműködött a magyar kormányzattal) és közöttük több mint 11 oldal (!) Esterházy Jánosról. Ez nem is lenne zavaró, ellenben figyelemre méltó, hogy a szlovák nemzeti felkelés – mint annak a kifejeződése, hogy a lakosság nem azonosult a rezsim jellegével, továbbá hogy a háború utáni szlovákiai fejlődésre nézve kulcsfontosságú esemény, sőt jelentős történelmi hagyományok forrása – a szövegben csak marginálisan és más összefüggésben kerül megemlítésre. És még ott is tévesen. Hiszen már a középiskolai tankönyvekből tudható, hogy a felkelés a német csapatok szlovákiai bevonulására adott reakcióként robbant ki, nem pedig azért, mert a Vörös Hadsereg augusztusban elérte a szlovák határt.[11] Végül, hogy ne legyen kétség a felkelésnél többet említett szlovák irredentizmus felől, a cikkben egy fénykép is látható, amelyen nemcsak a bécsi döntés után elveszített területeket követelik vissza, hanem még Vácot is! Ez a téma kétségkívül önálló cikket érdemelne. Hisz az irredentizmus és Szlovákia elválaszthatatlanul összetartoznak!

9. Török Bálint: Horthy-rendszer (Kérdések és feleletek a Horthy-rendszerről). *Valóság*, 53. évf. (2010) 2. sz. 53. p. Mellesleg a cikkben Trianonnal kapcsolatban több érdekes, a bevett magyar sztereotípiákat meghaladó gondolat is található, például hogy „óriási hiba volt, hogy minden nehézséget Trianonra vezettek vissza". Ez a következtetés Teleki Pál 1938-as álláspontjára támaszkodott, amely szerint az ilyen politikai propaganda nem volt és nem is lehetett hatásos az európai közvélemény alakítása során (49. p.). Ám több mai magyar történész szemlátomást továbbra is teljesen ellentétesen vélekedik erről.
10. Felhívnám a figyelmet egy fiatal történész legújabb munkájára, amely részletesen rajzolja meg Szálasi rendszerének jellegét. Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2009. Érdekes a műről született pozitív recenzió címe is (Békés Márton: Hadihungarizmus. *Századvég*, Új folyam 53. évf. [2009] 3. sz. 175–181. p.).
11. Janek István: Jozef Tiso. *Rubicon*, 19. évf. (2008) 4. sz. 11. p.

Önálló cikkek foglalkoznak az ún. „kis háborúval", a többi „szlovák" téma közül pedig érdekes az 1919. januári balassagyarmati eseményekről szóló írás, amely már szorosan kapcsolódik a trianoni kérdéskörhöz. A cikk szerzője, Tyekvicska Árpád a téma legjobb szakértője, ezért kár, hogy nem kerülte az olyan megfogalmazásokat, mint például hogy „megalázónak" nevezte a magyar csapatok visszavonulását a kijelölt demarkációs vonalra 1918 végén.[12] Netán harcolniuk kellett volna? A többi cikk közül érdemes még megemlíteni két színvonalas szöveget: a szlovák nemzeti mozgalom fejlődéséről a történelmi Magyarországon, valamint a csernovai események objektív bemutatását, mindkettőt a tapasztalt Katus László tollából, aki szemlátomást nem engedte, hogy bármilyen külső tényező befolyásolja koncepcióját. Első cikkére még visszatérek.

Jellemző, hogy míg általában az ún. „kis háborút" semlegesen írják le a magyar történészek, illetve racionális érveket keresnek a magyar lépések megmagyarázására, a demarkációs vonal átlépésével kapcsolatos 1919. januári eseményekre olyan agresszióként tekintenek, amelynek a célja idegen terület megszerzése volt. A szlovák történészek elfogadják ezt a megnevezést; nem okoz nekik lelki problémát, hogy kritikusan ítéljék meg az új állam arra irányuló törekvéseit, hogy a szomszéd gyengeségét kihasználva a románokkal együtt kitolja a határait és megnövelje saját területét. Ehhez nagyon pragmatikusan mindig akadnak stratégiai, gazdasági, történeti, etnikai és más jellegű érvek.[13] Ám annak tagadása, hogy a „kis háború" ugyanilyen agresszió volt, azaz egy olyan terület katonai megszállása, amelyet Magyarország nem kapott meg a bécsi döntés során – miközben létezett egy jóval nagyobb és etnikailag kimondottan szlovák terület elfoglalásával számoló verzió is –, újfent csak a kettős mérce alkalmazásáról tanúskodik, valamint arról, hogy problémák vannak a saját múlt kritikai értékelésével.[14] Hasonlóan ügyeskedő egyensúlyozással értékelik például a magyar csapatok délvidéki bevonulását is 1941 áprilisában. Vagy nem foglalnak el semmilyen álláspontot (*Rubicon*), vagy a „korabeli magyar értékelés szerint" azt állítják, hogy Jugoszlávia már megszűnt létezni, és az 1940. decemberi örök barátsági szerződés irrelevánssá vált.[15] Ám ehhez az „értelmezéshez" mintegy kibúvót keresve nem jár aktuális értékelés, viszont egy hasonló „értelmezés" felhasználható az ún. „kis háború" „igazolására" is.

12. Tyekvicska Árpád: A legbátrabb város. Civitas Fortissima. A csehek kiverése Balassagyarmatról. *Rubicon*, 19. évf. (2008) 4. sz. 36. p. Tyekvicska az említett események színvonalasan elkészített forráskiadványának a társszerzője. Barthó Zsuzsanna–Tyekvicska Árpád: *Civitas Fortissima. A balassagyarmati „csehkiverés" korának forrásai és irodalma.* Balassagyarmat, Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár, 2000.
13. Holec, Roman: Problémy spolupráce Martina Rázusa a Ľudovíta Bazovského [Martin Rázus és Ľudovít Bazovský együttműködésének kérdései]. In M. Pekník (ed.): *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ* [Martin Rázus, a politikus, író és egyházi személy]. Bratislava, ÚPV SAV, Veda, 2008, 200. p.; Holec, Roman: The Small Person and Large History (The Moral Fall of Ľudovít Bazovský). In Enderle-Burcel, G.–Kubů, E.–Šouša, J.–Stiefel, D. (eds.): *„Discourses–Diskurse". Essays for Mikuláš Teich & Alice Teichova*. Pelhřimov–Prague–Vienna, 2008. 192. p.
14. Ehhez lásd Janek István: *Szlovák–magyar kapcsolatok 1939–1944*. Pécs, PTE BTK, 2009.
15. F. I. [Farkas Ildikó]: A Délvidék. *História*, 32. évf. (2010) 1–2. sz. 38. p.

2010-ben volt Trianon 90. évfordulója. Mivel a 20. századi magyar történelem egyik legtraumatizálóbb eseményéről van szó, és a revízióra való törekvés a magyar társadalom egy részétől továbbra sem idegen, várható volt, hogy az évfordulót a Trianon iránti érdeklődés és a békeszerződés felidézésének újabb hulláma fogja övezni. Ezt a hullámot meglovagolta a magyar nacionalizmus minden intézményesült és rejtett formája, és – tekintettel a választási évre – nem ringathattuk magunkat abban az illúzióban sem, hogy a politikusok a háttérben maradnak. Sajnos azt kell mondani, hogy ez esetben a szlovák fél elegendő tüzelőt szállít a magyar tüzekre és mindkét nacionalizmus kölcsönösen kisegíti egymást, biztosítva a kellő mennyiségű ingert. Jelen írásnak nem célja, hogy értékelje napjaink szerencsétlen politikai helyzetét, amelyért a felelősség mindkét felet terheli. De itt is megnyilvánul a nem azonos mérce, mely szerint a magyar fél nem fogadja el saját felelősségét bizonyos események démonizálásában, szüntelenül felemlegeti a szlovák szélsőségességet és kutatja a különféle, ilyen jellegű szlovákiai szervezeteket, miközben „nem látja a fától az erdőt", illetve alábecsüli saját gondjait a hasonló szervezetekkel. Pedig ezek a nézetei rákos daganatként burjánzanak az elbizonytalanodott magyar társadalomban, mi több, Trianon revíziójának felvállalásával átnyúlnak a határokon, és törvényszerűen idegesítik a fenyegetett szomszédokat.

A magyar történésztársadalom bizonyos körei nem csupán a „trianoni év" előestéjén kezdtek el tevékenykedni, hanem már korábban. Sőt, 2008 elejétől Raffay Ernő és Szidiropulosz Archimédesz vezetésével megkezdte működését a Trianon Kutatóintézet, mégpedig rendkívül ambiciózus tudományos programmal. A tervek szerint fő célja egy tízkötetes magyar és angol nyelvű forrássorozat létrehozása Trianon előfeltételeiről, magáról a békeszerződésről és következményeiről. Természetesen mindenkinek joga van tudományos kutatóintézeteket alapítani, és semmilyen kutatást nem lehet a priori elvetni, még Trianon kutatását sem, különösen nem, ha Raffay szerint a tervezett sorozat egészen az 1848–49-es forradalomig nyúl majd vissza.[16] Ugyanis az egyes traumatizáló események magyar értelmezéseinek legnagyobb problémája éppen a meghatározó történelmietlen, „pontszerű" megközelítés. Itt a történelem vagy Trianonnal, vagy a Beneš-dekrétumokkal, illetőleg más, konkrét dátumhoz köthető eseménnyel kezdődik, és egyáltalán nem érdekel senkit – vagy csak nagyon kevéssé –, hogy mi volt azelőtt. Mintha a történelem nem az egyes okok és okozatok folyamata volna, mintha a történelem nélkülözné az állandó alakulás és mozgás jellegét, mintha a történelem csak a levegőben „lógna". A kontextusából így kiragadott esemény azután törvényszerűen igazságtalanságnak, precedens nélküli anomáliának vagy logikusan megmagyarázhatatlan ténynek tűnik, amely esetében világos, ki az elkövető (mindig valaki más) és ki az áldozat (mindig a magyarok).

A Trianon Kutatóintézet kapcsán nehéz elhessegetni a rossz érzést és a szerény elvárásokat. Főképp ha az ember átlapozza az intézet által 2009 elejétől negyedévente megjelentetett *Trianoni Szemlé*t. A több mint százoldalas, nagyalakú folyóirat minden számának cikkei többnyire rendelkeznek jegyzetapparátussal, és első pillantásra akár tudományos ambíciókat is sugallhat a lap. Az egyes szövegek színvonala azonban rendkívül kiegyensúlyozatlan. Vannak olyan írások, főképp a fiatal szerzők tollából, amelyek

16. Megalakult a Trianon Kutató Intézet. http://szentkoronaradio.com/node/43629

megfelelnek a legszigorúbb szakmai követelményeknek is, és nagy kár, hogy épp ennek a folyóiratnak a lapjain jelentek meg. Számos cikk azonban kifejezetten amatőr jellegű, és az embernek néha az a benyomása, hogy a publikálás döntő szempontja a szerző Trianonhoz való egyértelmű, természetesen negatív viszonyulása volt.

A folyóirat célja – saját bemutatkozása szerint –, hogy a békeszerződéssel kapcsolatos munkákat, forrásokat, szépirodalmat, szakkiadvány-recenziókat jelentessen meg, közismert hazai és külföldi tudósokkal készítsen interjúkat, elemezze a Kárpát-medencei magyar kisebbség helyzetét (és véletlenül se a magyarországi kisebbségekét, amelyek szintén egyértelműen Trianon áldozataivá váltak), valamint a Trianon által érintett emberek sorsát. Mindennek a közös nevezője pedig Trianon. Ugyanakkor, mivel itt a „minden mindennel összefügg" elve *ad absurdum* érvényesül, nem keresik a Trianonhoz vezető okokat, hanem éppen fordítva: a magyar értelmezésben minden rossz Trianon összefüggésében jelenik meg.

Így olvashatunk itt a magyarok erőszakos asszimilációjáról és szinte az összes magyarokkal szomszédos ország agresszív kisebbségpolitikájáról vagy konkrét (természetesen magyar) 20. századi mártírokról – például a már említett „még hidegebb napok" áldozatairól a magyar területek szerb elfoglalásának idejéből. Ahogy az lenni szokott, mindenféle összefüggés és kontextus nélkül. Vannak itt cikkek a szomszédok magyar területekre való betöréseiről is. Trianon valódi okainak keresése helyett ismételten különféle összeesküvés-elméletek bukkannak fel a közép-európai térség szándékos geopolitikai szétdarabolásáról, abból a célból, hogy politikailag és gazdaságilag háttérbe szorítsák ezt a régiót és meggyengítsék Németországot, de szó esik még a szabadkőművesek destruktív törekvéseiről is. Találhatunk itt természettudósok által írt cikkeket is, amelyek a Kárpát-medence egységességét emelik ki különböző aspektusokból, ám ezek – akarva-akaratlanul – egy ilyen folyóirat lapjain és az említett két személy irányításával mindenféle politikai konnotációkat keltenek és a múlt szellemeit hívják elő. Az első négy számban rendszeresen jelentek meg cikkek Duray Miklós tollából különféle történelmi témákról, amelyeken azonban látványosan átütnek Duray politikai nézetei. Főképp pedig a 20. század elejére való visszatérés szándéka, amikor még nem osztották fel erőszakkal az egységes nemzetet. Az összes számban előkelő helyet foglalt el a magyar oldalról szüntelenül démonizált Edvard Beneš személyisége, aki valószínűleg aligha gondolta, hogy egyszer ilyen népszerűségre tesz majd szert (főképp a *Trianoni Szemle* legelső, 2009. január–márciusi számában). Míg a cseh történetírásban állandó viták folynak Beneš jelentőségéről, érdemeiről, mulasztásairól és nézeteiről, a magyar történeti emlékezetben – és sajnos a történészek körében is – a csehszlovák politikus minden létező rossz megtestesítője, nemzetközi befolyását és lehetőségeit pedig aránytalanul túlbecsülik. Ezeknek az értékeléseknek az instrumentalizálásához gyakran használják fel a cseh „Beneš-ellenes" tábort, amivel az objektivitás látszatát keltik és nemzetközivé teszik a valójában csak magyar hozzáállást.

Az intézet és a folyóirat élén álló személyek – Raffay és Szidiropulosz – ugyan képzett történészek, ám szakmai körökben gyakorlatilag nem számítanak elfogadottnak. Ugyanis nem lehet a nevükkel találkozni sem a komoly lapokban, sem a tudományos konferenciákon (a hangsúly a tudományos jelzőn van), viszont kellőképpen ismertek, ráadásul viszonylag gyakori típusok képviselői. Az előbbi a történész, a nacionalista értelmiségi és a politikus szintézise, amely típus rossz ízű kombináció és valóban isme-

rős az egész Kárpát-medencében, míg az utóbbi megerősíti a történelmi Magyarország óta mindmáig élő tapasztalatot, mely szerint az átvett identitású idegen nemritkán nacionalistább lesz, mint az abba az identitásba beleszületett ember. Ezért nem becsülhetjük le és tekinthetjük marginálisnak efféle ténykedésüket, különösen ha a folyóirat példányszáma és olvasottsága messze meghaladja más, kimondottan tudományos lapokét. Mi több, a *Trianoni Szemle* szerzői között elfogadott és kellőképpen neves történészekkel is találkozunk – mint Popély Gyulával[17] vagy Jeszenszky Gézával[18] –, ráadásul a lapban doktoranduszok is publikálnak, fiatal, tehetséges és perspektivikus szerzők. Az ember szívesen írná azt, hogy fiatal korukkal arányos a naivitásuk, de egyrészt nem kell mindig illúziókban ringatnunk magunkat, másrészt a történetírásnak mint tudománynak jól ismert a prostituálódásra való hajlama, minek következtében nemegyszer merült fel már az a kérdés, hogy egyáltalán tudománynak tekinthető-e.

Még rosszabb benyomást és az újjáéledt irredentizmus keserű érzetét kelti a másik tudományos-népszerűsítő történeti folyóirat, amely szintén 2009 eleje óta jelenik meg, kissé bizonytalan gyakorisággal (negyedévente vagy kéthavonta). A kölcsönös népszerűsítés, a mindkét lapban megtalálható előfizetési csekkek és Raffay Ernő neve sejtetni engedik az összefonódást – vagy legalábbis az eszmei közelséget. Elnevezése – *Nagy Magyarország* – azonban nem méltó a 21. századhoz, és találgatásokra ad okot a nagyfokú „tudományos" érdeklődés valódi indítékait illetően. Az idézőjel használata helyénvaló, mivel az elnevezés nyilvánvalóan inkább politikai szándékokat tükröz. Itt nem elégséges magyarázat még Ábrahám Barna álláspontja sem, aki a két nyelv terminológiai különbségei kapcsán másutt azt írta: „A mindennapi nyelvhasználat viszont ma érzi szükségét, hogy megkülönböztesse a Trianon előtti, valóban multietnikus, és Trianon utáni országot. Így lett a nem szaknyelvi gyakorlatban az egykori Hungaria *történelmi Magyarország*, vérmérséklettől függően *Nagy-Magyarország*..."[19] Nehezen fogadható el ez a magyarázat egy olyan folyóirat címével kapcsolatban, amely súlyt

17. Popély Gyula munkái közül: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest, Regio, 1991.; *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.; *Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság*. Pozsony, Madách–Posonium, 2005.; *Erős várunk az iskola. Tanulmányok a szlovákiai magyar oktatásügy problémaköréből (1918–1938)*. Pozsony, Madách–Posonium, 2005.; *Hazatéréstől a hazavesztésig. Magyar oktatásügy és oktatáspolitika a visszatért Felvidéken (1938–1945)*. Pozsony, Madách–Posonium, 2006.
18. Jeszenszky Géza legismertebb munkája: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 1994. (Már két kiadása is megjelent.)
19. Ábrahám Barna: Történelmi csomópontok és folyamatok értelmezése 1100 év kölcsönhatásában. In Illés Pál Attila (szerk.): *Hungaro-szlovakológia*. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 106. p. /Esztergomi Forrásközpont sorozat, III./ Ebben az összefüggésben érdekes, hogy az utóbbi időben megszaporodott a „Szlovenszkó" kifejezés használata, mégpedig mind a két világháború közötti időszak, mind a második világháború alatti Szlovák Állam esetében (lásd pl. a *Pro Minoritate* folyóirat cikkeit, 2009/tél). A fogalmak (Felvidék, Szlovenszkó, Szlovákia) ingadozása, az egységesség hiánya és a jelentésbeli bizonytalanságok magyar részről mindenképpen figyelmet érdemelnének.

helyez a szakmaiságára, ráadásul nem csak a történelmi Magyarországgal foglalkozik. A Wikipédia az említett megnevezés alatt – szenvtelenül – a Trianon előtti államalakulatot, pontosabban a történelmi Magyarországot érti és jelöli.

Figyelemre méltó, hogy egy folyóirat, amely Rákosi Jenő és Beksics Gusztáv korába, a két világháború közötti irredentizmus és a Nagy-/történelmi Magyarország gondolatát felelevenítő[20] Trianon-ellenes kultusz idejébe repít minket vissza, senkit sem zavar Magyarországon. Miközben az összes említett kiadvány összes számán vörös fonalként húzódik végig a szomszédokra, illetve minden lehetséges és lehetetlen ballépésre, továbbá a vélt vagy valós sérelmekre és igazságtalanságokra való különleges érzékenység. Ha ebben az irányban halad majd Trianon kutatása és felidézése, úgy ez nem lesz termékeny hozzájárulás a témához a magyar történészek egy részétől, akik bizonyára a szlovák szélsőségesekkel és nacionalizmussal fognak riogatni, miközben a saját értékeiket ápolják. Ezeket az értékeket pedig kétségkívül történelmi jognak, a sérelmek orvoslásának, hazafiasságnak és a „saját" területek visszaszerzésének fogják nevezni. Duo cum faciunt idem, non est idem... Ebben a vonatkozásban valóban úgy gondolom, hogy minőségi és mennyiségi különbség van a két nacionalizmus között. A szlovák vagy primitív-vulgáris maszkot ölt, vagy olyan naiv, intellektuálisnak tűnő érvekkel gyógyítja komplexusait, amelyeknek erősíteniük kellene a nemzettudatot, miközben néha mosolyt fakasztanak, néha viszont kétségeket keltenek a „nagy" nemzeti történelmek egész koncepciójának tudományossága iránt, és akaratlanul a románok ismert dákoromán elméleteire emlékeztetnek. A magyar jóval kifinomultabb, de lényegét tekintve agresszívebb és veszélyesebb. Áltudományos és érzelmi érvekkel árasztja el a magyar olvasót, és közben szándékosan negatív érzéseket kelt – egyrészt önsajnálatot és sérelemérzetet, másrészt az agresszív szomszédokkal szembeni megtorlás elkerülhetetlenségét.

A *Nagy Magyarország* főszerkesztője,[21] Jónás Levente fiatal történész, aki a 2009. augusztusi IX. Magyar Sziget fesztiválon való nyilvános fellépésén csakúgy, mint a folyóirat első számába írt bevezetőjében kifejtette, hogy a főleg a fiatal nemzedékhez tartozó alkotók konzervatív lapot akarnak készíteni, konzervatív értékekkel, amelyek a meglévő történeti folyóiratokban mindeddig egyáltalán nem érvényesültek. A másik szándék a magyar történelem kulcsfontosságú eseményeinek és mérföldköveinek állítólag objektív, de a már említett magyar nézőpontból való vizsgálata és értelmezése, azaz más módon, mint ahogy azt a megelőző évtizedek által deformált hivatalos történetírás teszi.[22] Hogy

20. A „magyar" és a „szlovák optika" különbözősége már a szóhasználatban is jól tetten érhető. Míg Roman Holec a két világháború közötti irredentizmusról és a Trianon-ellenes kultuszról mint a történelmi Magyarország gondolatát *felelevenítő, feltámasztó* jelenségről írt, a fordító – a szerzővel való konzultáció során – inkább az *éltető* kifejezést javasolta. A magyar elitek ugyanis Trianont csak egy tragikus, de orvosolható és orvosolandó balesetnek tartották, a történelmi Magyarország pedig (virtuálisan) továbbra is élt bennük, míg a (cseh)szlovák elitek – a többi utódállam elitjeihez hasonlóan – Trianonra az új, végleges világrend kezdeteként tekintettek, amelyben a történelmi Magyarország visszavonhatatlanul és végérvényesen a múlté – a ford. megj.
21. Azóta Vincze Gábor – a ford. megj.
22. Jónás Levente: Útravaló. *Nagy Magyarország*, 1. évf. (2009) 1. sz. 3. p. Lásd még: http://www.szentkoronaradio.com/letoltes/2009_08_18_jonaslevente

milyen objektivitásról, pártatlanságról és nézőpontról van szó, már abból is kiviláglik, hogy az említett fiatalember inkább a szélsőjobboldali Jobbik funkcionáriusaként ismert. Tehát a pártatlanság és elfogulatlanság (amely mindenféle nemzeti nézőpontot kizár, a nacionalistáról nem is beszélve) mint az objektivitás garanciája már kezdettől fogva hiányzik. A folyóirat címével kapcsolatban Jónás csak szóban nyilatkozott, a régmúlt Magna Hungariájára utalva. Aki azonban ismeri a Jobbik retorikáját és véleményeit, és aki beleolvas egyes szövegeikbe, az előtt világosnak kell lennie, mi is a célja ennek a nézőpontnak és objektivitásnak. Szerintük az 1920 előtti időbe való visszatérés bizonyára igazságos, objektív és megfelel a magyar érdekeknek.

A *Nagy Magyarország* tartalma hagyományos, egyforma témákból áll össze. Hamar megtapasztaljuk, hogy a repertoár állandóan ismétlődik. Az első lapszámot Trianonnak szentelték. A második szám központi témáját a 20. századi civil félkatonai egységek alkotják (az ún. „rongyos gárdától" a mai Magyar Gárdáig, beleértve az 1919. januári balassagyarmati történetet és a „rongyos gárda" heroizált, Cseh-szlovákia elleni diverziós tevékenységét is 1938 őszén). Az egész harmadik szám pedig a szlovák történelemről szól.

A trianoni számból felhívnám a figyelmet egy jellegzetes írásra: Balogh Gábor R. W. Seton-Watsonnak szentelt cikkére. A magyarok nem szeretik és részrehajlónak tartják ezt a skótot. De minek nevezzünk egy olyan szöveget, amely a *Racial Problems in Hungary* című művet úgy kritizálja, hogy szerzője nyilvánvalóan ki sem nyitotta a könyvet, és szemlátomást torz és pontatlan gondolatokra támaszkodik?[23] Ha így fest az objektív tudomány, akkor itt véget ér minden tudományos vita. Azzal, hogy jellemző módon bagatellizálja a nem magyar nemzetek panaszait – amelyekben csupán a „magyar elnyomást" taglaló sopánkodást lát (a magyar elnyomás a biztonság kedvéért idézőjelben szerepel) –, valamint azzal a megállapítással, hogy Csernova a skót értelmezésében csak egy eltúlzott és eltorzított jelenség volt, amit Seton-Watson ráadásul az egész nemzetiségi helyzetre kivetített, a szerző a korabeli Magyarország politikai elitjeinek álláspontjához közelít. Így törvényszerű, hogy nem tudja megérteni az ilyen államtól való elidegenedés mértékét, sem pedig felbomlásának okait. Gergely Jenő saját, Baloghétól eltérően forrásokon alapuló cikkében a Szentszéknek az új Magyarországhoz való viszonyulásáról ír, és (talán akaratlanul) azt mutatja be, hogy a Vatikán sokkal realistábban állt hozzá a közép-európai eseményekhez, mint ahogy azt a magyarok elvárták volna. Ám ha az olvasó elolvassa Drucza Attila kimondottan elfogult cikkét, újra találkozhat az összes sztereotípiával a különféle titkos társaságok hálózatairól – élükön a szabadkőművesekkel –, a szarajevói merénylet mögött álló Oroszországról, a cári rezsim döntő szerepéről a háború kirobbantásában és az agresszív pánszláv tervekről vagy Benešről, a manipulátorról; végül a szerző kifejezetten bulvárjellegű ostobaságokkal áll elő a hazaáruló Károlyival kapcsolatban.

Magához a trianoni témához volna három javaslatom. Ha már a szerzők nem akarják elemezni a nem magyar nemzetek elégedetlenségének és elidegenedésének okait – mivel valószínűleg meg sem találnák őket –, felejtsék el a szabadkőművesek összeesküvéseiről, az imperialisták globális elméleteiről, a „nagyhatalmi erők destruktív

23. Balogh Gábor: Scotus Viator, a nagy ellenség. *Nagy Magyarország*, 1. évf. (2009) 1. sz. 27. p.

ténykedéséről", a zsidók vagy Beneš magyarellenes intrikáiról szóló elméleteket, azaz azokat a témákat, amelyekkel a két említett rokon folyóiratban állandóan foglalkoznak, és próbáljanak meg inkább a Trianont megelőző időszak hazai fejleményeire koncentrálni. Elég elolvasni a politikai elitek háború alatti vitáit a magyar parlamentben. Ha a háború elején az arrogancia volt a jellemző, és Tisza mitizált háborúellenessége helyett a parlament színpadát az egyes politikusok harcias és magabiztos kijelentései uralták, a háború befejező szakaszában elképesztő méreteket öltött a kritikus helyzet fel nem ismerésének mértéke és a képviselők teljes elszakadása a valóságtól. A kutatás másik lehetséges irányát a magyar politika – beleértve Tisza István személyét is – agresszív háborús tervei képezhetnék, ahogy az expanziós tervek mellett a magyar közigazgatás berendezkedését készítették elő az új területeken a központi hatalmak győzelme esetére. Bizonyára lehetne pragmatikus érveket és indokokat találni Havasalföld, Ukrajna, Dalmácia és további, kétségkívül „hagyományosan" magyar területek elfoglalására. Ez jól ellentételezné azt a gondosan kidolgozott térképet, amely Magyarország összes szomszédjának területi követeléseit ábrázolja a háború végén és azután. A magyar expanziós tervek elemzése kellőképpen rávilágítana arra, hogy Magyarország nem a háború áldozata, hanem ugyanúgy agresszív résztvevője is volt, és – a győzelem lidércétől elvakítva – nem fogta fel, hogy nem volt és nem is lesz elegendő ereje további nagy kiterjedésű területek igazgatására és pacifikálására. Harmadik lehetőségként pedig tanulságos lenne lapozgatni a kormánypárti szatirikus lapot, a *Borsszem Jankó*t. Nem túl vicces, mivel eleinte megdöbbentő az újság magabiztos és arrogáns hangneme, az antanthoz való gunyoros viszonyulása, és az a meggyőződése, hogy a háború gyors, rövid és mindenekelőtt győztes lesz. A mai olvasó már tudja, hogy mi lett mindennek a vége, és ha elolvassa az antiszemita számokat, lehet hogy megérti: nem (csak) Trianon volt a háború után feltörő antiszemitizmus oka. Paradox módon a háború végén a budapesti humoristák lényegesen több realizmusról és alázatról tettek tanúbizonyságot, mint az akkori parlamenti képviselők.

A *Nagy Magyarország* második száma kapcsán meg kell jegyezni, hogy a balassagyarmati eseményekről szóló szöveg Matúz Gábor legújabb, 2009-es filmjével is foglalkozik. Az alkotás *A legbátrabb város* címet és az *Egy történet azokról, akik magyarok akartak maradni. Élve vagy holtan* alcímet viseli, és annak ellenére, hogy elkészítésében seregnyi történész működött közre, tulajdonképpen félresikerült a dokumentumfilm. Technikai és tartalmi okból is félresikerült. Olyan elemi hiányosságoktól szenved, amelyekre valamennyi közreműködő történésznek figyelmeztetnie kellett volna a film készítőit. Ilyenek pedig több mint elegen megfordultak a film közelében. A filmben szereplő katonák ugyanis nem megfelelő frizurával, csillogó, vadonatúj egyenruhákban, mellkasukon kitüntetésekkel jelennek meg, miközben a háború végén a katonák lerongyolódva, koszosan és tetvesen érkeztek haza, a kitüntetésekre való büszkeség pedig már rég elmúlt. Helyettük inkább olyan kérdések maradtak meg, hogy tulajdonképpen miért is harcoltak... A cseh Sokol önkéntesei is egységes és parádés egyenruhákban feszítenek, mintha csak az 1928-as országos ünnepségről jöttek volna. A magyar támadás hajnali négy órakor kezdődött, de a filmben olyanok a látási viszonyok, mint délben. Ľudovít Bazovskýból – Csehszlovákia és az új államhatalom képviselőjéből – a film alkotói arrogáns fiatalembert csináltak, az 1919. januári gulyásleves pedig sűrűbb, mint a kádári gulyáskommunizmus idejében. Ám még ezeknél is súlyosabbak a törté-

nészek hozzászólásaiban fellelhető hibák. Az egyik szerint a szlovákokat 1918. október 28-án Prágában senki sem képviselte; a másik kommentár elismeri ugyan Šrobár részvételét, ám a nézőre csak úgy ömlik az új állam szlovákokhoz való viszonyulását illető masszív kritika. A Csehszlovák Köztársaság kritikus szemléletét képviseli itt Rudolf Kučera[24] cseh politológus és Miroslav Jeřábek[25] fiatal brünni történész is. Valószínűleg nem gondolták, hogy legitimációs és objektivizáló elemként fognak szerepelni a „műben". Igaz, a csehszlovákiai gyakorlatra vonatkozó kritika nem teljesen megalapozatlan, ám bizarrul hat, hogy elsősorban a magyarok szájából hangzik el, és hogy nem jelenik meg a teljes igazság. Hiszen a féligazságok manipulálják a nézőt a legjobban. El kellett volna mondani, hogy éppen ekkor, az első köztársaság időszakában fejeződött be a szlovákok modern, önálló nemzetté válása, és hogy Csehszlovákia minden hiányossága mellett ez alatt a rövid húsz év alatt hatalmas politikai, társadalmi és kulturális fejlődésen mentek keresztül. Ez a fejlődés pedig még látványosabb, ha a dualista Magyarországon uralkodó, közelről megtapasztalt szomorú viszonyokkal vetjük össze, amelyekhez képest Csehszlovákiában élénk politikai és egyesületi élet, minden szintű oktatás és sokoldalú kulturális fejlődés várta őket, valamint részvétel a gazdasági életben. Mit kínálhatott nekik az új Magyarország? Arról, hogy mennyire volt őszinte a felajánlott autonómia, és általában milyen volt a nem magyarokhoz való viszonyulás, a legújabb kutatások tanúskodnak a legjobban.[26] Végül nem történik meg a filmben a háború előtti vagy a két háború közötti Magyarország viszonyaival való összevetés sem. Mindezt tapintatos hallgatás övezi, így minden öntelt kritika farizeus és hazug módon cseng. Szlovák történészt nem szólaltattak meg a filmben, Popély Gyulától valószínűleg nem lehet objektivitást várni a szlovákok csehszlovákiai helyzetével kapcsolatban, Romsics Ignác pedig feltehetően nem is sejtette, milyen alkotásban fog szerepelni, igaz, ez nem menti fel.[27] Paul Gradvohl[28] francia történész hagyta magát felhasználni annak a hagyományos magyar állításnak az illusztrálására, hogy a Szlovákia történelmi

24. Rudolf Kučera fontosabb munkái közül: *Kapitoly z dějin střední Evropy* [Fejezetek Közép-Európa történetéből]. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1992.; *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével*. Budapest, Korma, 2008. (Az utóbbihoz épp Popély Gyula írta az utószót.)
25. A szakmai köztudatba a következő művel került be Jeřábek, Miroslav: *Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939* [Az erős Közép-Európáért. A közép-európai mozgalom Budapest, Bécs és Prága között 1925–1939 között]. Brno, Dokořán, 2008.
26. Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921* [Az integritás jelszava alatt. A szlovákkérdés Magyarország politikájában 1918–1921 között]. Bratislava, Kalligram, 2009, 67–75. p.
27. Romsics Ignác a 20. századi történelem legnevesebb magyar szakértői közé tartozik, és munkáinak már csak rövid felsorolása is túlságosan megterhelné ezt az írást. Szlovák nyelven a Kalligram Kiadó megjelentette *A trianoni békeszerződés*t (2006) és *Az 1947-es párizsi békeszerződés*t (2008).
28. Gradvohl, Paul (ed.): *Nouvelles institutions et nouvelles élites. L'enjeu hongrois*. Paris, CIEH, 1995.; Gradvohl, Paul (ed.): *Construction de la mémoire du XXème siècle en Hongrie…* Paris, CIEH, 1997.; Gradvohl, Paul (ed.): *Budapest 1956: au prisme des nouvelles sources*. Nanterre, Association des amis de la BDIC, 2006.

területéről szóló érvek agyaglábakon állnak, mivel Szlovákia 1918 előtt sosem létezett önálló közigazgatási egységként, és soha nem rendelkezett határokkal, ami végül is igaz. Gradvohl folytatása viszont, miszerint jogilag megalapozatlan volt Szlovákia elfoglalása a csehszlovák hadsereg által, már nem igaz. Az, hogy a nagyhatalmak elfogadták Csehszlovákia létrejöttét, kész tény volt, csakúgy, mint a történelmi Magyarország felbomlása. Két teljesen új állam született, mindössze a köztük húzódó határvonal nem volt kijelölve. Az egyes demarkációs vonalak az új határ ideiglenes megállapítására tett kísérletek voltak.

Ebben az a legjobb, hogy egy ilyen film minőségét magyar közegben elsősorban annak alapján ítélik meg, hogy mennyire hazafias. Pontosabban mondva: magyar hazafias. Milyen is ez a hazafiasság? „Hazaszeretet, tenni akarás, a magyarságtudat megélése egy sajátos történelmi helyzetben"– és éppen ezt nyújtja Matúz filmje a lelkes recenzió szerint.[29]

A *Nagy Magyarország* harmadik, szlovák száma érdemli a legtöbb figyelmet. Megtalálhatók benne mindazok a negatív sztereotípiák, amelyek a szlovákokról léteznek és hatnak. Sok tekintetben tipikus már a több mint figyelemre méltó bevezető is, amelyet érdemes idézni: „Őszintén beismerjük, nem arra törekedtünk, hogy a szlovák–magyar megbékélés jegyében készítsük el a jelenlegi kiadványt. Egyrészt nem kötött minket semmilyen állami egyezmény, kutatási együttműködés, pályázati pénz, így megengedhettük magunknak azt a luxust, hogy önállóan tudtunk gondolkodni a történelmi kérdésekben. Másrészt azért sem volt szempont a kényszeredett kompromiszszumkeresés, mert tapasztalataink szerint az nem áll másból, mint sűrű bocsánatkérésekből, amiket a szlovákokkal szemben az elmúlt ezer évben elkövettünk, pontosabban nem követtünk el. Fel kell ismerni, hogy a szlovák történelem jelentős része feltevéseken, megalapozatlan következtetéseken alapul, bizonyos esetekben nem több gyermekmesénél. Gondoljunk csak arra, hogy a most készülő közös magyar–szlovák történelemkönyv alkalmazza a teljes mértékben történelmietlen »ősszlovák« kifejezést. Nem lenne vele gond, ha ez a 18. századi szlovákokat takarná, de nem erről van szó."[30]

Ilyen bevezető után az egyes írások már semmilyen meglepetést sem tudnak okozni. Balassa Zoltán (a szlovák Wikipédia szerint Kassán élő magyar történész és publicista, mellesleg végzettségét tekintve vegyészmérnök) az első két cikk szerzőjeként annyi értelmetlenséget állít a „honfoglalás" korabeli Kárpát-medencével, valamint a Nagymorva Birodalommal és vezetőivel kapcsolatban, hogy azt még a 19. században sem írhatta volna meg jobban egy, az államhoz lojális történész. Ez teljes mértékben összhangban áll a hivatkozott irodalommal is (többek közt Ladislav Ťažký, Ladislav Zrubec, František Bokes!!!),[31] vagy másképp mondva: összhangban van a szlovák történettudomány teljes ignorálásával. A szerző olyan mértékben hasznosítja az „ősszlovákokról" szóló értelmetlen elméletet, hogy saját dilettantizmusában többszörösen is

29. Juhász Annamária: A legbátrabb város. *Valóság*, 53. évf. (2010) 2. sz. 114. p.
30. A tót atyafiak. *Nagy Magyarország*, 1. évf. (2009) 3. sz. 3. p.
31. Ladislav Ťažký prózaíró, Ladislav Zrubec pedig tényirodalmat művelő publicista volt, a már 1968-ban elhunyt František Bokes történészként a 19. századdal foglalkozott.

felülmúlja azt. Például Robert Fico kritizált történettudományi kitérőjét Edvard Beneš álláspontjával pipálja le a Nagymorva Birodalomról! Állításaiból illusztrációképpen többet is idézhetünk: az ún. Nagymorva Birodalom „csak az újkori szlovák nacionalista történetírás szülötte. [...] A szlovákok abban az időben nem léteztek, mint modern nemzet csak valamikor a 18. század óta léteznek. Nagy Morávia a morvák állama volt, és senki másé."[32] Komolyabb említést Balassa következő, *Hol voltak a középkorban a szlovákok?* című cikke sem érdemel. Jellemző viszont, hogy az ilyen írásokhoz egy szlovák állampolgárt használtak fel, igaz, vegyészt és kassai idegenvezetőt.[33] Ha az ilyen és hasonló, szakszerűtlen cikkek közlésének az a célja, hogy bővítsék a magyarok ismereteit a szlovákokról, nem lehet szó másról, csak rosszindulatról. Ha viszont az ilyen szakszerűtlen cikkek közlésének az a célja, hogy demonstrálják a szólás- és véleményszabadságot, az teljesen hitelteleníti az említett folyóirat tudományos jellegét. Ha pedig a cél a szlovák történelem „meseszerű" jellegének terjesztése, akkor azt a 19. században sem csinálták volna jobban.

Ezért érdemel figyelmet egy másik, a modern szlovák nemzet 1792–1863 közötti kialakulásáról szóló cikk, amelynek semmi lényegeset nem lehet felróni. Szerzőjének, Demmel Józsefnek,[34] a tehetséges, fiatal magyar történésznek és szlovakistának azonban mindenképp meg kellett volna gondolnia, hogy hova küldi be az írását. Vannak dolgok, amiket tisztességes társaságban egyszerűen nem illik tenni, a történész pedig nemcsak a szövegéért felelős, hanem azért is, hogy hol jelenteti meg és milyen fórum elé terjeszti. Sajnos Demmel József hagyta magát kihasználni (nem szeretném azt hinni, hogy szándékosan tette), legitimálva így az egész lapszám tudományosságát, és végeredményben a hitelesség látszatát kölcsönözve a tájékozatlan olvasók számára minden benne található badarságnak is. Ezt természetesen ügyesen fel is használta bevezetőjében a szerkesztőség anonim képviselője. Demmel cikkének szolidsága ebben a kontextusban már csak másodlagos és lényegtelen elem. A két következő cikkben Gulyás László Csehszlovákia létrejöttével foglalkozik – főképp azokkal a küzdelmekkel, amelyeket a párizsi békekonferencián a határaiért vívott –, illetve a szlovákkérdést elemzi a két világháború közötti Csehszlovákiában. Gulyás sem fogja vissza magát a prágai centralizmus és csehszlovakizmus bírálatában. Az 1938. októberi komáromi tárgyalásokról Popély Gyula írt. Balogh Gábor *Szlovákia a nácizmus szolgálatában* című írása lehetőséget kínál a *Rubicon* már említett, hasonló szövegével való összevetésre. Az utóbbival ellentétben Balogh cikke ugyan kellő figyelmet szentel a szlovák nemzeti felkelésnek is, de idézőjelben említi és azt állítja, hogy a felkelés olyan tisztítótűzként hatott, amelyben a szlovákok lemosták magukról a vért, a nácizmus minden gaztettéért pedig a németekre és a magyarokra hárították a felelősséget – a csecsemőktől az öregemberekig –, miközben elűzésükkel és a zsidók azt megelőző

32. Balassa Zoltán: A Kárpát-medence a magyar honfoglalásig. *Nagy Magyarország*, 1. évf. (2009) 3. sz. 7–8. p.
33. Ezzel kapcsolatban lásd Holec, Roman: Red Light District po slovensky [Red Light District szlovákul]. *História*, 9. évf. (2009) 3–4. sz. 2. p.
34. Demmel József legfontosabb munkája: *„Egész Szlovákia elfért egy tutajon..." Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*. Pozsony, Kalligram, 2009.

elhurcolásával szinte megvalósult Hlinka és Tiso álma az etnikailag homogén Szlovákiáról.[35] Épp a „szinte" szócskában rejlik a különbség a mai Szlovákia és Magyarország között. Gulyás László egy másik cikkben az 1948 februárját követő fejleményeket taglalja a bársonyos forradalomig, a Szlovák Köztársaság létrejötte utáni időszakról pedig Kiss Balázs ír. A továbbiak közül érdekes még a szlovák múlt nélküli fővárossal, az 1919. februári pozsonyi vérontással vagy a szlovák állami címer magyarországi jelképből való születésével foglalkozó cikk. A Csák Mátéról mint szlovák királyról szóló szöveg feladata pedig kétségtelenül az, hogy bebizonyítsa a szlovák történelem állítólagos meseszerűségét. Érdekes lenne megkérdezni, hogy milyen tudományos írásban található ez a kipécézett ostobaság.[36] A történelmi Magyarország nemzetiségi politikájának visszásságait ismét Balassa Zoltán próbálja meg bagatellizálni. A lapban helyet kapott egy írás az ostoba szlovák nyelvtörvényről is, de ahhoz, hogy a maga teljes értelmetlenségében kibontakozzon, egyáltalán nem kellett volna féligazságokhoz és tendenciózus képekhez folyamodni, ahogy azt a szerző, Bodonyi Ilona tette.[37] Főképp a vallásgyakorlat terén, a magyar misék ugyanis a mindennapi élet megszokott részét képezik, nemcsak Dél-Szlovákiában, hanem Pozsonyban és Kassán is, a befejezésül felhangzó magyar himnusz pedig egyáltalán nem számít ritkaságnak. Ez persze kétségtelenül többet mondana a valóságról, mint a templomajtókon lévő közlemények fényképei, különösen, ha azok szövege a szlovák mellett gyakran a világnyelveken is olvasható. Hasonló, csak magyar nyelvű hirdetmények fényképeiből több tucatnyit lehetne összegyűjteni – ez azonban Budapestről nem megy, főleg pedig akkor nem, ha nem illik bele az előzetes koncepcióba. Mihályi Molnár László azzal a céllal írta meg szövegét, hogy megvizsgálja a magyarok képét a szlovák történelemtankönyvekben. Szemrehá-

35. Balogh Gábor: Szlovákia a nácizmus szolgálatában. *Nagy Magyarország*, 1. évf. (2009) 3. sz. 47. p. Szlovákia nevében az „Sz" betűt gondosan a náci horogkeresztből alakították ki.

36. Ezzel kapcsolatban lásd Macho, Peter: Matúš Čák Trenčianský – slovenský kráľ? [Trencséni Csák Máté – szlovák király?] In Krekovič, Eduard–Mannová, Elena–Krekovičová, Eva (eds.): *Mýty naše slovenské* [A mi szlovák mítoszaink]. Bratislava, AEP, 2005. 104–110. p. Ezzel összefüggésben nem lehet figyelmen kívül hagyni egy, a székelyekről szóló tudományos konferencia frissen megjelent tanulmánykötetének címét. A konferenciára Debrecenben került sor 2009. október 2–3-án, két akadémikus és az ottani egyetem további neves tudósai jelenlétében. A tanulmánykötet címe nem igényel további kommentárt (Takács Péter [szerk.]: *Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia 2009. október 2–3*. Debrecen, Erdély-tört. Alapítvány. 2009.) A naiv bevezető, csakúgy, mint a szerkesztő tanulmánya roppant érdekes és lélegzetelállító „honismereti" hozzájárulás a történelem mitologizálásához, amit sajnos szakértők részvétele legitimál. És ezen az a tény sem változtat semmit, hogy például Hermann Mihály Gusztáv írása a székely virtuális múlttal és a történelmi mítosz szerepével foglalkozik. Hasonló a jellege még több tucat, jegyzetapparátussal ellátott, de kimondottan tudománytalan tartalmú írásnak is. Nem csoda, hogy a mitológia kellő megkülönböztetés nélkül a tankönyvekbe is bekerül. A szlovákiai helyzettel kapcsolatban lásd Holec, Roman: *Red Light District...* i. m. (33. jz.).

37. Bodonyi Ilona: *Idők szorításában. A magyar kisebbség helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1933 között*. Szentendre, Kairosz, 2002. A szerző előszavát megtaláljuk egy jellegzetes, „magyar optikával" írt trianoni kiadványban is: Vecseklőy József: *Nemzetgyilkossági kísérlet – Trianon (1919. Párizs)*. Lakitelek, Antológia, 1993.

nyásai meghaladják ugyan a cím kereteit, ám ez semmit sem változtat azon a tényen, hogy több kritikus megjegyzése megalapozott. Vannak vitathatóak is – mivelhogy tankönyvekről van szó, amelyek törvényszerűen leegyszerűsítenek –, de előfordulnak kifejezetten pontatlan megállapítások is. Nézzünk legalább egy példát. Az a körülmény, hogy Tisza István az 1914. júliusi minisztertanácson ellenezte a háborút (de nem szavazott ellene, mivel egyszerűen nem került sor szavazásra), Tisza és Magyarország további sorsának kontextusában a tankönyv számára kifejezetten irreleváns. Mint ahogy az is, hogy Tisza a hadüzenetbe végül beleegyezett.[38] Hogyan ábrázolná ezt a szerző egy tankönyvben? Hiszen Magyarország (és Tisza is) kezdettől fogva aktívan részt vett a háborúban, a hónapok múlásával pedig egyre nőtt az étvágya a háborúval megszerezhető új területekre. Kétségkívül a jogos megjegyzések közé tartozik a magyar tulajdonnevek írásának szabályaira vonatkozó kritika, amelyek értelmetlensége nemcsak a nem nyelvi szabályokból következik, hanem abból is, hogy csak a magyar nevekre vonatkoznak. Sajnálatos, hogy a szlovák tankönyvekben ilyen butaságokkal lehet találkozni, ám azt is hozzá kell ehhez tenni, hogy a *Historický časopis* és a vezető szlovák történészek egész egyszerűen nem tartják be ezt a szabványt. Ezzel szemben az utóbbi időben a magyar szakirodalomban egyre többször fordul elő az a nem éppen korrekt gyakorlat, hogy a szlovák városok és települések nevét magyar formában írják idegen nyelvű szövegekben; hogy a történelmi magyar elnevezéseket használják például az 1918 utáni időszakban is, az említett települések jelenlegi hivatalos nevének feltüntetése nélkül; hogy olyan emberek nevét írják magyar formában, akiknek azon kívül, hogy 1918 előtt születtek, semmi közük nem volt a magyar környezethez, vagy olyan korban éltek, amikor a nevüket latinul írták alá, a mai értelemben vett etnikai identitásról pedig fogalmuk sem volt stb. Ez nem megint a kettős mérce alkalmazása voltaképpen? De nem is kell olyan messzire menni. Amikor a *Nagy Magyarország* szerzői a lapban véletlenül felhasználják az újabb szlovák irodalmat is, hogyan lehetséges, hogy a Pozsonyban, Kassán vagy Turócszentmártonban megjelent könyveknél a kiadás helye kizárólag magyarul van feltüntetve, azaz Bratislava, Košice és Martin helyett Pozsony, Kassa vagy Turócszentmárton? Vagy már az az elv sem érvényes, hogy a könyvek címlapján szereplő információk a mérvadók? Vagy ez lenne Nagy Magyarország a gyakorlatban? Végül nem feledkezhetünk meg Kiss Balázs cikkéről sem a szlovákiai neonáci szervezetekről. Hogy ezek többségéről csak a szakértők tudnak, nem jelenti azt, hogy le kellene becsülni ezt az áramlatot. Még akkor sem – vagy éppen akkor nem –, amikor a magyarországi utcákon a Magyar Gárda jól szervezett egységei menetelnek alakzatba fejlődve. Az előző szám egyik cikkében viszont a szerző (Drucza Attila) kikerülte a gárda ideológiai meghatározását, az pedig, hogy megpróbálta történelmi kontextusba helyezni, közvetve úgy hat, mintha aláhúzná indokoltságát, illetve tagadná rendkívüliségét. A magyarság és a magyarság biztonságának megvédése (tulajdonkép-

38. A téma legújabb tudományos feldolgozását lásd ifj. Bertényi Iván: Tisza István és az I. világháború. In Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák és tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, Osiris, 2005, 40. p. és tovább, különösen 46. p. Ugyanakkor a *Trianoni Szemle* második évfolyamának első, Tisza Istvánnak szentelt száma (2010/1.) Raffay Ernő cikkével újra a háború kirobbanásával kapcsolatos Tisza-mítoszt ápolja.

pen kitől is?) így abban a színben tűnik fel, mint a Gárda az állampolgári kötelességtudat megnyilvánulása lenne – vagy ártatlan katonásdi.

A *Nagy Magyarország* első évfolyamának negyedik száma a magyar történelem legjelentősebb államjogi okmányait járja körül az aranybullától egészen az áprilisi törvényekig, valamint az egyes alkotmányos dokumentumokat. Mindezt néhány román témájú cikk egészíti ki, például Andrei Şaguna püspökről („politikai kalandorról"), akit a románok nemzeti hősként tartanak nyilván. Vele a magyarbarát román mecénást, Gozsdu Manót (Emanuil Gojdu) állítják szembe. A második évfolyam első számát a szerkesztők Horthy Miklósnak és a második világháború befejezésének szentelték. Horthyt viszont, Şagunától eltérően, még véletlenül sem értékelik „politikai kalandorként".

Végül meg szeretnék említeni még egy jellemző mozzanatot, amely hagyományosan megtalálható a nemzetiségi kérdés és Trianon magyar értelmezéseiben. 1918 előtt a statisztikai magyarosítás az állam nemzeti homogenizálására irányuló minden további törekvés egyik fontos legitimációs eszköze volt. A statisztikai magyarosítás célja az volt, hogy bizonyítsa a magyarság számbeli túlsúlyát, és megindokolja az ennek megszilárdítására tett további lépéseket. Egész sor módszer szolgálta ezt, amelyek – valójában vagy csak formálisan – befolyásolták az emberek identitását. A statisztika nemegyszer nem is jelenítette meg valódi identitásukat (az adatgyűjtés gyakorlata ehhez elég tág teret biztosított), és az akkori politikai elitek önbecsapására szolgált. Egyúttal ellensúlyoznia kellett a meddő és értelmetlen magyarosítás gyenge eredményeit is. Ezek az eredmények mellesleg ma a magyarosítás egész jelenségének a bagatellizálására szolgálnak, amit egyszerűen úgy hívhatunk, hogy „kényszerből erény". Ugyanakkor a statisztikákkal kapcsolatban a magyar tudomány – célzatosságában és instrumentalizálásában – is szívesen engedett a korabeli önámításnak és illúziónak, és „elhitte" a statisztikák adatait, jelenleg pedig általános a velük való érvelés. Ez elsősorban a leginkább manipulált 1910-es statisztikára vonatkozik.[39]

A magyar történetírásban mindig szívesen, időnként szó szerint megszállottsággal határos módon hasonlítgatják össze a nemzetiségi összetételt a történelmi Magyarország utolsó (1910) és Csehszlovákia első (1919 vagy 1921) statisztikái alapján. Gyakorlatilag nincs olyan kiadvány – beleértve a legkomolyabbakat is –, amely, ha csak szóba kerül a nemzetiségi viszonyok alakulása, ne támaszkodna – egyetlen kommentár nélkül – az 1910-es statisztikára. Miközben a magyar kollégák jól ismerik az állam által követett, a nemzetiségi statisztika elé kitűzött célt, amelyhez ténylegesen nemcsak az anyanyelvre vonatkozó kérdés megváltoztatása (vagyis helyettesítése a legszívesebben használt nyelv kategóriájával) vezetett – jóval nagyobb teret engedve a szubjektivitásnak –, hanem a munkáltatók, hivatalok és az állam nyomása is. Ám amiben meg tudunk egyezni egy pohár bor mellett, az soha nem jelenik meg írásban. Ez a Janus-arc, amely mást mutat külföldön, mint odahaza, nem ritka. Köztudott, hogy a nemzetiségi térképeknél még a színhasználatnak is megvannak a maguk íratlan szabályai, és ezeket még a 21. században is használják. Bizonyára egyáltalán nem vélet-

39. Mésároš, Július: Some Deformations in the Interpretation of Censuses in Recent Magyar–Slovak Controversies. In *Slovaks & Magyars*. Bratislava, MK SR, 1995. 63–84. p.

len, hogy a *Trianoni Szemle* negyedik számának mellékletét Magyarország fényes papírra nyomtatott nemzetiségi térképe alkotta, amelyet (természetesen) az 1910-es statisztika alapján készítettek el.

Annak idején a magyar történetírásban meghonosodott a neves történész, Hanák Péter nézete arról, hogy a nemzetiségi összetétel változásaiban meghatározó szerepet játszott az a modernizációs folyamat, amely kifelé a polgári társadalom kialakulásában, iparosodásban, urbanizálódásban és a közlekedési hálózat kiépülésében nyilvánult meg. Más szóval: az asszimilációs trendek a modernizáció természetes velejárói voltak, amit az a körülmény is alátámasztott, hogy az asszimiláció főképp a városi és gazdaságilag fejlettebb környezetben érvényesült. Ezt a megállapítását Hanák később korrigálta, és elismerte, hogy a spontán folyamatokat kétségkívül gyorsították a céltudatos kormányzati intézkedések, főleg az oktatáspolitika területén.[40]

A szlovák historiográfia már egy sor bizonyítékkal szolgált arra nézve, hogy a magyar népesség növekedése nem magyarázható a demográfiai trendekkel, de nem függött össze az iparosodás, sőt még a modernizáció folyamatával sem. Végül Július Mésároš harminc mezőgazdasági település konkrét példáján bemutatta, hogy az ott élő szlovákok aránya 1880–1910 között 71,4%-ról 45,4%-ra csökkent, ezzel szemben a magyarok aránya 28,6%-ról 54,6%-ra nőtt. Miközben olyan településekről volt szó, ahol a három említett asszimilációs tényező egyike sem érvényesülhetett, és a magyarosítás kifejezetten a gazdaságon kívüli tényezők műve vagy az ún. statisztikai magyarosítás eredménye volt. „A magyarosítás az a bizonyos gazdaságon kívüli tényező az asszimilációs folyamatokban – írta Mésároš –, amelynek hosszan tartó hatására eltorzult az etnikumok keveredésének természetes folyamata [...].”[41] A gazdasági összetevők túlbecsülését végül egy másik szlovák példán és anyagon Szarka László is megerősítette. Szerinte a szlovák környezetben, azaz a túlnyomóan szlovák lakosságú régiókban fekvő városokban az asszimilációnak nem lett volna esélye a zsidó lakosság asszimilálódása nélkül, ráadásul a magyar vállalkozók, szakemberek, hivatalnokok és szakképzett munkások beáramlásával létrejött sziget hosszabb távon tehetetlen volt a környező vidék hatásával szemben (lásd Liptószentmiklós példáját). Érvényesült az az alapvető asszimilációs törvényszerűség, hogy a környező tenger végül elnyeli a szigetet. Ez nemcsak például az alföldi szlovák népességre vagy a budapesti szlovák elemre vonatkozik, hanem magukra az iparosodó városokra is, amelyekbe az őket körülvevő régiókból áramlott az ipari proletariátus sorait gyarapító munkaerő. A hatékony iskolapolitika és más állami intézkedések nélkül szintén nem lehetett volna a magyarosító célt hosszabb távon elérni.[42] Az állami politika természetesen gyorsíthatja vagy lassíthatja az egyes folyamatok sebességét.

40. Hanák Péter: Magyarország társadalma a századforduló idején. In Hanák Péter (főszerk.)–Mucsi Ferenc (szerk.): *Magyarország története tíz kötetben. 7/1. köt. Magyarország története 1890–1918*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 414. és 418. p.
41. Mésároš, Július: Maďarizácia a asimilácia. [Magyarosítás és asszimiláció] In Podrimavský, Milan–Kováč, Dušan (eds.): *Slovensko na začiatku 20. storočia*. [Szlovákia a 20. század elején]. Bratislava, Veda, 1999, 47. p. Ezzel kapcsolatban lásd Mésároš, Július: *Some Deformations...* i. m. 82–83. (39. jz.).
42. Szarka László: Migráció és asszimiláció a szlovák nemzetiségi régióban. In *Kutatás – módszertan. (Rendi társadalom-polgári társadalom 2.)*. Gyula, Békés M. Lvt., 1989. 476–479. p.

Katus László legújabban az asszimilációs trendeket és a szlovákok számának csökkenését a kivándorlással magyarázza, ami biztosan csak részben igaz, miközben joggal állítja, hogy a magyar nyelv ismerete az asszimiláció és az identitásváltás alapvető (de nem elengedhetetlen) előfeltétele volt. Szintén joggal állítja, hogy a szlovákul beszélő 548 000 magyar között (1910) elmagyarosodott szlovákok is voltak. A szlovák történész viszont azt mondja, hogy *elsősorban* elmagyarosodott szlovákok voltak. Ebben a szlovák és a magyar történészek már nem fognak egyetérteni. A magyar statisztikákat és pontosságukat viszont Katus sem engedi megkérdőjelezni.[43]

Figyelemre méltó, hogy a magyar szövegekben farizeus módon sehol, még lábjegyzetben sem említik meg az 1910-es statisztikával szembeni logikus fenntartásokat, amiket viszont minden 1918 utáni nem magyar statisztika ellen elővesznek és lobogtatnak. És megint a kettős mércénél vagyunk.

A magyar történészek a teljesen különböző számokon és a magyar népesség meredek csökkenésén szokták bemutatni az eltorzított, elfogult és ezért megbízhatatlan csehszlovákiai népszámlálást, amely állítólag különféle fenyegetésekkel szorította le a magyarok – a népesség 1910-es összeírásakor rögzített – magas arányát. A csehszlovák statisztikák ugyanakkor hűen tükrözhetik az új rendszer erőszakos magyarellenes intézkedéseit is, amelyek a magyar elem tömeges menekülésére vezettek, végül pedig a maradóknál saját identitásuk kényszerű megtagadásához – mindezt annak a függvényében, mit akar a szerző bizonyítani, és hogy akar-e hinni a statisztikai adatoknak vagy nem. Sehogy máshogy nem is lehet megmagyarázni ilyen radikális változásokat. Mindkét koncepciót és megközelítést célzatosan és politikailag használják.

Az efféle összehasonlítgatás azonban több okból sem tekinthető korrektnek. Míg az 1910-es nemzetiségi statisztikát egyáltalán nem vonják kétségbe és készpénznek veszik, az 1919-es és 1921-es népszámlálásokról azt állítják, hogy nem objektívek, adataik pedig torzak. A szlovák történetírás viszont az ilyen célzatos megközelítésektől eltérően nemcsak az állam magyarosító törekvéseit összesűrítő 1910-es statisztika megbízhatóságát kérdőjelezi meg, hanem – a lakosság nemzeti összetétele vonatkozásában – ugyanígy nem tartja teljesen objektívnek a két csehszlovák statisztikát sem, tekintettel a népszámlálás lebonyolításának idejére. Mi több, az 1919-es rendkívüli népszámlálás eredetileg a békekonferenciának volt hivatott alapadatokat biztosítani a szlovák–magyar határ kijelöléséhez. Egyrészt tehát a valóságban – figyelembe véve az akkori problémákat – a „statisztikai" magyarok közül sokan még ekkor sem merték szabadon kinyilvánítani nemzetiségüket. Az 1919-es statisztika értékei tehát csak tájékoztató jellegűek.[44] Másrészt mindkét statisztika (az 1919-es és az 1921-es) eredmé-

43. Katus László: Az öntudatosodás útja. *Rubicon*, 20. évf. (2009) 5. sz. 50. p. Ezzel kapcsolatban lásd Dušan Kováč továbbra is érvényes, több mint 20 évvel ezelőtti reakcióját Hanák Péter Ungarn in der Donaumonarchie. Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates (Wien–München–Budapest, Verl. für Geschichte und Politik–R. Oldenburg Verlag–Akadémiai Kiadó, 1984.) c. könyvéről írt recenziójában. *Historický časopis*, 35. évf. (1987) 2. sz. 317. p.

44. Žudel, Juraj–Očovský, Štefan: Die Entwicklung der Nationalitätenstruktur in der Südslowakei. *Österreichische Osthefte*, 33. évf. (1992) 2. sz. 293–294. p.

nyei is sokat elárulnak. Ha összehasonlítjuk őket, akkor jól láthatóvá válik az az eltolódás, amely a német és főleg a magyar nemzetiség felvállalásától a zsidó nemzetiség vállalásának irányában ment végbe. Egyébként hozzávetőlegesen mindkét felmérés eredményei később beigazolódtak.[45]

Az 1918 előtti magyarországi és a későbbi csehszlovákiai népszámlálások mechanikus összevetése során gyakran megfeledkeznek arról, hogy a csehszlovák statisztikák a nemzetiségre kérdeztek rá és a nemzetiségek más skáláját különböztették meg, mint a magyarországiak. Ez újfent másmilyen megközelítés volt, tovább csökkentve ezzel az egyes mérések összehasonlíthatóságát. Valóban objektívnek tehát csak az 1930-as statisztikát lehet tekinteni, de az összehasonlítás vonatkozásában arra is ugyanúgy érvényesek a már említettek, különösen ami az eltérő módszertant és az 1910-es nemzetiségi statisztika szándékos torzításait illeti.

Tekintsük most meg a mélyebb elemzés igénye nélkül két, a nemzetiség vonatkozásában nem túl megbízható összeírás eredményét. Az 1910-es statisztika alapján hagyományosan magyar városnak tartott Kassa példáján hasonlítsuk össze az 1910-es és az 1921-es adatokat.

1. táblázat. Kassa lakosságának nemzetiségi összetétele 1910-ben és 1921-ben

	1910	1921	1910	1921
	Abszolút számokban		Százalékban	
Magyarok	33 350	11 206	75,4	21,2
Szlovákok	6 574	31 572	14,8	59,7
Németek			7,2	4,0
Zsidók				10,0
Összesen	39 924	42 778		

A magyarok több mint 50%-os csökkenése – a statisztika szerint valamivel több mint egy évtized alatt, de valójában alig több mint két év alatt – nem természetes, és tetszés szerint magyarázható az 1918–1921 közötti időszak különféle karhatalmi intézkedéseivel és az 1921-es adatok torzításaival (de nem az 1910-es adatokéival!).

Nézzük most meg a népesség alakulását nemcsak ebben a rövid időszakban, hanem hosszabb időbeli kontextusban.[46] Így hirtelen épp az utolsó magyarországi statisztikák tűnnek „abnormálisnak", amelyek a magyarok számának évtizedenkénti 10-20%-os növekedéséről tanúskodnak. Ha pedig összevetjük az 1850-es kiindulási állapotot az 1921-es helyzettel, akkor azt látjuk, hogy az említett több mint 70 évre eső különbségek egyáltalán nem nagyok. Joggal kérdezhetjük, hogy az 1921-es állapot tulajdonkép-

45. Tišliar, Pavol: *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919* [Az 1919-es rendkívüli népszámlálás Szlovákiában]. Bratislava, Statis, 2007, 103. p.
46. Šalamon, Pavol: Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848–1870. I. *Slovenská archivistika*, 26. évf. (1991) 1. sz. 56–77. p. Šalamon, Pavol: Demografický vývoj Košíc v rokoch 1870–1918. II. [Kassa demográfiai fejlődése 1848–1870; 1870–1918] *Slovenská archivistika*, 26. évf. (1991) 2. sz. 44–61. p.

pen nem az eredeti etnikai identitásokhoz való visszatérést jelenti-e, miközben a fő „vesztesek" a németek lettek?

2. táblázat. Kassa lakosságának nemzetiségi összetétele 1850–1921 között (%)

	1850	1880	1890	1900	1910	1921
Magyarok	28,5	39,8	49,9	66,3	75,4	21,2
Szlovákok	46,5	40,9	33,6	22,9	14,8	59,7
Németek	15,6	16,7	13,5	8,1	7,2	4,0

Végül Trianonnal kapcsolatban egymás mellé tennék négy kiadványt és öt szerzőt, akik mintegy három különböző magyar megközelítést kínálnak a trianoni témához és a 20. századi történelemhez mint egészhez, annak minden kudarcával együtt. A legszínvonalasabb szövegek Ablonczy Balázs és Zeidler Miklós munkái, igaz, az utóbbinál inkább Trianon poszttrianoni utóéletéről, programszerű revíziójáról és az irredentizmus eszméjéről van szó a második világháború végéig.[47] Közvetlenül Trianonnal foglalkozik azonban Romsics Ignác már említett műve, amelynek szlovák fordításába sajnos becsúszott néhány hiba, valamint Popély Gyula legújabb monográfiája.[48] Jóllehet mindkettőn érződik a már említett magyar optika, ám annak hangsúlyosságában, illetve a tudományosság és a forrásszintű alapkutatások mértékében különbségek vannak a két könyv között. Romsics szövegének margóján elmondható, hogy bár ezt-azt még kifogásolni lehet nála, munkájáról már lehet szakmai szinten vitát folytatni.[49] Sőt éppen az ő példáján lehet bemutatni, hogy a szlovák történetírás minden hiányossága mellett – az elméleti viszonylatban felkészültebb és személyi vonatkozásban fejlettebb magyar történettudományhoz képest – a szlovák történészek bizonyos témák esetében mentálisan és megfogalmazásaikban is szabadabbak. Akaratlanul is merítenek ugyanis abból a gyakran kritizált körülményből, hogy Szlovákiában a nemzeti múlthoz való viszonyulás több mint langyos, és nem fenyeget sem a történelem igézetében, sem pedig a történelem mocsarában való elmerülés, miközben a történészekre nehezedő társadalmi nyomás is összehasonlíthatatlanul kisebb, mint Magyarországon. Romsics munkájából ugyanis – összhangban a magyar történetírásban uralkodó trendekkel – az

47. Ablonczy Balázs: Trianon-problémák. *Kommentár*, 2. évf. (2007) 4. sz. 57–67. p.; Ablonczy Balázs: Trianon-legendák. In Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, Osiris, 2005, 132–161. p.; Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009. A 2001-es munka második, bővített kiadásáról van szó. Ebben az összefüggésben említeném meg – mint pozitív kivételt, amely megerősíti a sajnos továbbra is érvényes szabályt – Ablonczy Balázs egyedinek számító részvételét egy Trianonnal kapcsolatos vitában. Ablonczy állampolgárként és történészként is bátran szállt vitába különféle jobboldali szélsőségesekkel a történelemportál.hu-n. http://tortenelemportal.hu/2010/06/trianon-es-a-magyar-tudomany-ujragondolo-konferencia-szegeden/

48. Romsics Ignác: *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava, Kalligram, 2006.; Popély Gyula: *A Felvidék 1914–1920*. Budapest, Magyar Napló, 2010.

49. Holec, Roman: Romsics, Ignác: Trianonská mierová zmluva. Bratislava, Kalligram, 2006. 240. s. *Historický časopis*, 55. évf. (2007) 2. sz. 367–370. p.

tűnik ki, hogy Trianonra és következményeire sokkal inkább a háború és a nagyhatalmak diktátuma következtében került sor, mintsem a saját mulasztások miatt, és mert nem sikerült kezelni a nemzetiségi kérdést a soknemzetiségű történelmi Magyarországon. Pedig éppen Trianon lenne az egyik tanulság arra, hogy ha a politikusok nem képesek megegyezni, akkor a logikus „megoldás" következik, amelynek az „áldozatai" a saját állampolgárok. Ebben az esetben a magyarok, de a szlovák történelemből is fel lehetne hozni hasonló példákat, méghozzá a 20. század végéről is. A politikusok hibáiért és mulasztásaiért egyszerűen a polgárok viselik a következményeket. Végül akár történeti erénnyé, akár történeti sérelemmé válik ez a megoldás, nem szabadítja meg a történészt attól a kötelezettségétől, hogy a dolgokat a valós nevükön nevezze.

Az az egy lépés tehát, amelyet Romsicsnak még meg kellene tennie, a hasonló kritikus önreflexió. Mégpedig lényegesen nagyobb mértékű, mint ahogy a könyvében előfordul. Ugyanis ha az összes nemzet (pontosabban azok politikai elitjei) valódi hazájának tartotta volna a történelmi Magyarországot, és állampolgári identitásuk (nem csak az erőltetett lojalitás síkján) ugyanolyan erős lett volna, mint a nemzeti identitásuk, semmilyen nagyhatalmi nyomás sem tudta volna őket rávenni saját államok létrehozására. Annak a körülménynek ugyanis, hogy az egyes nem magyar nemzetek politikai elitjei ritka összhangban elidegenedtek a magyar államtól, és eltökélten a leendő utódállamok bizonytalan útjára léptek, el kellene gondolkodtatnia minden történészt arról, hogy a magyarországi társadalomban nem lehetett minden rendben.

Jogos és indokolt az újonnan megalakult Csehszlovákiára és annak soknemzetiségű jellegére való hivatkozás – bár születési bizonyítványa teljesen másképp festett. Ám Romsics semmit sem mond arról, hogy mivel volt jobb a történelmi Magyarország, és miért épp annak kellett volna túlélnie – amikor ugyanolyan jelleggel bírt, mint a későbbi Csehszlovákia, egyúttal pedig programszerű asszimilációs politikát folytatott. A csehszlovákiai kisebbségi politika magasabb színvonala és a demokratikus légkör akár a Monarchia tapasztalatainak levonása is lehetett. Nem véletlenül lett a Csehszlovák Köztársaság a magyar értelmiségi emigráció menedéke. Ugyanakkor a Trianon utáni magyar állam jellege és kisebbségpolitikája azt bizonyítja, hogy a tanulság levonására és a saját mulasztások önreflexiójára nem maradt hely. Vagy csak valahol a periférián, illetve a határokon túl. Ez pedig kevésnek bizonyult.

Az összes magyarországi nemzetiségi statisztika közül a leginkább manipulált 1910-es adatokra való szüntelen hivatkozás krónikusan ismert sztereotípia, amelyet Romsics sem került el. A szerző a történelmi Magyarország felosztásával kapcsolatban ír az utódállamok és Magyarország képviselőinek érveléséről a békekonferencián. Ezeket az álláspontokat kritikának veti alá, főleg azoknak az ismereteknek a fényében, amelyekkel az egyes résztvevők abban az időben rendelkeztek, de amelyeket saját javukra szándékosan eltorzítottak. A szerző eljárása sajnos nem teljesen következetes, mivel ez a kritikai hozzáállás nem terjed ki a magyar politikusok kijelentéseire és követeléseire, amelyeket kommentár nélkül hagy, pedig a korrektség, kiegyensúlyozottság és objektivitás itt is megkívánná az alapos felülvizsgálatot és elemzést.

Noha a Romsics könyvéhez való hozzáállásom több mint kritikusnak tűnhet, a mű értékei is kitűnnek, ha összevetjük egy, az adott témában született másik munkával. Popély Gyula új könyvének tartalma olyan, mintha szerzője a két világháború közötti Magyarországon írta volna meg. Nincs mögötte semmilyen alapkutatás, és már kez-

dettől fogva nyilvánvalóan tendenciózus szándékok vezetik. Ez diktálja a munka tartalmát és koncepcióját is, egy másik, buzgón és pozitív előjellel hivatkozott rokonjellegű kiadványhoz hasonlóan.[50] Popély egyáltalán nem törődik a háború előtti Magyarország viszonyaival, sőt többet foglalkozik a cseh hatalmi aspirációkkal, mint a „Felvidékkel". Már a 20. század kezdetétől jegyzi azokat, értelmezésében pedig minden – Trianont is beleértve – a cseh imperializmus, a cseh törekvések és a cseh emigráció aknamunkájának eredményeként jelenik meg. Kitér az „agresszív" cseh tervekre és a további területszerzési kísérletekre is Magyarország rovására. Interpretációjában a szlovákok csupán élettelen bábok és szomszédaik küzdelmének tárgyai. Szerinte fegyveres önvédelemmel a magyaroknak sikerült volna kiharcolniuk legalább a népszavazást, és egyáltalán nem veszi számításba a helyzet reménytelenségét és az antant nyomását. Befejezésképp Trianonról mint a közép-európai térséget tartósan destabilizáló tényezőről ír, ami már a *Nagy Magyarország* és a revizionista csontvázak feltámasztásának szintje. Ezt a szellemet tükrözik a szöveg zárómondatai is az összes magyar kormány reményeiről és várakozásairól, valamint a határ mindkét oldalán – azaz az „elszakított" területeken is – élő magyar társadalom abbéli hitéről, hogy „lesz még magyar feltámadás".[51] A tudományos képet vágó magyar nacionalizmus zárt körére jellemző az a rendkívül pozitív recenzió, amelyet Popély munkájáról kollégája, Raffay Ernő írt a *Trianoni Szemle* immár 5. számába (2010. január–március). Ki kell várni, vajon nem lepnek-e meg bennünket hasonló nézetekkel a valóban tudományos magyar folyóiratokban is? Bár ez tulajdonképpen nem is lenne nagy meglepetés.

Mit lehet még ehhez hozzátenni? Popélytól eltérően szeretnénk hinni abban, hogy a 21. században élünk, és hogy a két szomszédos állam lakosai az Európai Unió polgárai, európai értékekkel, ahol nincs helyük a már százéves sérelmeknek és nosztalgiáknak. Szeretnénk hinni abban, hogy mindaz, amiről itt szó esett, bár sajnos nem periferikus jelenség a magyar társadalomban, de a professzionális történetírásnak teljesen mások az értékei, véleményei és szakmai céljai. Ám az, hogy Trianon évfordulója kapcsán fokozatosan „nagy nevek" is bekapcsolódnak a hasonlóan tendenciózus tevékenységekbe, valamint hogy ennek művelésével egyre több fiatal történész is foglalkozik (nem tudni, melyik a rosszabb), aggodalomra késztet. Félő, hogy a magyar történésztársadalom többségének (többségének?) lassan már hagyományos hallgatása nem más, mint a társadalmi nyomástól való félelem kifejeződése, amely a legutóbbi választások utáni fülledt légkörben tovább fog nőni – vagy – ne adj' isten – az egyetértés jele (megint nem lehet tudni, melyik a rosszabb). Holott éppen a történésznek kellene a legjobban tudnia, hogy mindenfajta nacionalizmus, ami alatt a köztudat olyan – fentebb elemzett – manipulálását, illetve a más nemzetek iránt ellenszenvet vagy kifejezetten gyűlöletet keltő, rosszindulatú tevékenységet értünk, a pokolba vezető út. Úgy érezzük, hogy bár a szlovák történetírásnak a magyarhoz képest számos koncepcióbeli, elméleti és kutatási hiányossága van, legalább két területen előbbre tartunk. Egyrészt saját mulasztásaink felismerésében és megnevezésében, másrészt abban, hogy öntudatos állampolgárok módjára képesek vagyunk világosan kifejezni szakmai álláspontunkat a 19. szá-

50. Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Budapest, Korona, 2001.
51. Popély Gyula: *Felvidék...* i. m. 375. p. (48. jz.).

zadihoz hasonló nacionalizmus megnyilvánulásai, radikalizálódása és nyavalyái kapcsán. Mégpedig mind társadalmi (nyelv- és hazafiassági törvény), mind pedig szakmai síkon („ősszlovákok", Hlinka mint a „haza atyja", Szvatopluk király mint a „szlovák államiság atyja", a magyar tulajdonnevek tarthatatlan elszlovákosítása).[52] Ugyanis Szlovákiában is jócskán vannak efféle negatív jelenségek. Egy részükre rá is mutattam, bár jelen írásnak nem ez volt a célja. Ám csak annak van joga a határokon túlra néznie és bírálnia az ottani helyzetet, aki odahaza sem hallgat, hanem kimondja álláspontját. Ezek a sorok ezért a két, egymáshoz annyira közeli, egyúttal pedig annyira távoli történetírás érdekében születtek.

(Fordította Zahorán Csaba)

52. Arról, hogy már látszik az alagút vége, és hogy számos szlovák történész elvi hozzáállásának meg lesz az eredménye, tanúskodik a Historický časopis egyik száma, lásd Kováč, Dušan: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín [A történelmi személynevek írásának kérdése a történelmi Magyarország időszakából]. *Historický časopis*, 58. évf. (2010) 1. sz. 135–137. p.; lásd még a Kováč szövegére reagáló Milan Zemko írását (*Historický časopis*, 58. évf. (2010) 4. sz. 725–727. p.).